

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

**И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д. 13.16.527 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК:372.881.161.1(575.2)(043.3)**

КАСАБОЛОТОВА ГУЛЬЗАТ АСЕКОВНА

**ТИЛ ФАКУЛЬТЕТТЕРИНИН УЛУТТУК ТАЙПАЛАРЫНЫН
БАКАЛАВР СТУДЕНТТЕРИН ОРУС ТИЛИНДЕ КЕСИПТИК
БАГЫТТАЛГАН ОКУУГА ҮЙРӨТҮҮ**

13.00.02 –окутуунун жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы
(орус тили)

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2017

Иш С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин тилдер кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Ахметова Нурлан Алымкуловна

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Биялиев Кутманбек Абакович
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
Джайнакова Назгул Төлөнбайевна

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университетинин
орус тилин жана адабиятын окутуунун
методикасы жана педагогика кафедрасы
Дареги: 714000, Ош ш., Ленин к., 331.

Коргоо 2017-жылдын 28-апрелинде саат 15.30да И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетине жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу педагогика жана психология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча уюштурулган Д.13.16.527 диссертациялык кеңешинин отурумунда болот. Дареги: 720023, Бишкек шаары, Камская көчөсү, 10 а.

Диссертация менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот, дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51. <http://arabaev.kg/do.kg>

Автореферат 2017-жылдын 28-мартында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Омурбаева Д.К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Жогорку окуу жайдын учурдагы бүтүрүүчүсүнүн билим сапатынын көрсөткүчү болуп ал өздөштүргөн билимдер гана эмес, анын билимдерди өз алдынча табуу жана аларды ар түрдүү кесиптик маселелерди чечүү процессинде, өзүнүн кесиптик ишмердигин ишке ашыруу учурунда колдонуу жөндөмдүүлүгү эсептелет.

Мугалимдердин салттуу түрдө билимдерди өткөрүп берүүсү жана таратуусу өз маанисин жоготуп барат. Илимий-техникалык прогресстин темпинин өтө тездигинен улам билимдердин көпчүлүк бөлүгү 3-5 жылдын ичинде эскирип калат, муну билим берүү системасында эске алуу зарыл. Азыркы мезгилде жогорку квалификациялуу адистерди даярдоо процессинин негизги милдети болуп өзүнүн окуу-кесиптик ишмердигинин траекториясын компетенттүүлүктүк мамилени эске алуу менен тандап алуу укугу саналат, бул компетенттүүлүктүн, жалпы жана кесиптик өнүгүүнүн бирдиктүүлүгүн талап кылат. Ошондуктан билим берүүнүн азыркы этабында ар кыл мүнөздөгү кесиптик маселелерди чечүү үчүн студенттин инсандык потенциалын жандандыруу мүмкүндүгүн камтыган студенттин өз алдынча окуу ишмердигин өнүктүрүү артыкчылыктуу багыт болуп саналат. Бул процессте текстти ар түрдүү максаттар менен окуу жана түшүнүү билгичтиги маанилүү роль ойнойт.

Педагогиканын жана лингводидактиканын тарыхында окууга үйрөтүү маселеси жаңы маселе эмес, ал Т.Г.Агапитованын, Н.А.Ахметованын, М.Г.Бондаревдин, Н.В.Васькинын, И.К.Гапючкинын, З.И.Клычникованын, Е.Л.Марьяновскаянын, Е.Н.Панкратованын, М.С.Гришинанын ж.б. окумуштуулардын эмгектеринде эле көтөрүлгөн.

Тексттерди окуу жана түшүнүү процессинин психологиялык табияты З.Клычникованын, Л.И.Зильбермандын, Л.П.Доблаевдин, А.А.Вейзенин, А.А.Чазованын, В.П.Иванованын ж.б. изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде каралган. С.К.Фоломкинын, Т.С.Серованын эмгектеринде тилдик эмес жождордо чет тилдердеги кесиптик багытталган окуунун өзгөчөлүктөрү ачып берилген.

Психологиялык изилдөөлөрдүн көз карашынан алганда, окууга үйрөтүү түшүнүү менен тыгыз байланыштуу, бул компетенттүүлүктүк мамиледе олуттуу мааниге ээ болот. Түшүнүү маселеси таанып-билүү процессин кызыктуу жана багыттуу кылууга мүмкүндүк берет, окуу-кесиптик ишмердикке жогорку деңгээлде берилүүнү аныктайт. Окууну кесиптик ишмердиктин рецептивдүү түрү катары кароодо түшүнүү негизги максат болуп эсептелет.

Кесиптик багытталган окуунун жана түшүнүүнүн өзгөчөлүктөрү психологдордун, психолингвисттердин жана методисттердин бир катар эмгектеринде каралат. Мисалы, В.П.Иванованын изилдөөсүндө илимий текстти түшүнүү студенттердин интеллектуалдык маданиятын

калыптандыруунун фактору катары талдоого алынган (2004). Окумуштуу текстти түшүнүүнүн үч деңгээлдүү моделин сунуш кылган: авторлук (текстти мазмундун деңгээлинде өздөштүрүү); инсансыз (түшүндүрүү); жекече (автордун түшүнүктөрүн өзүнүкү менен салыштыруу). В.П.Иванова илимий текстти түшүнүүнүн натыйжалуу стратегияларын аныктаган: диалог (текстке, өзүнө берилүүчү суроолордун системасы, божомолдорду иштеп чыгуу, жоопторду табуу); материалды компрессиялоо (түйүндүү сөздөрдү аныктоо, темалар менен иштөө, резюме); моделдештирүү (тексттин схемалык, сүрөттүк моделдерин, пландарды түзүү); илимий түшүнүктөрдү системалаштыруу (карым-катыштарды, иерархияны ж.б. аныктоо).

Психолог А.А.Чазова орус тилин жакшы билген жана жакшы билбеген студенттердин вербалдык жана пикториалдык тексттерди түшүнүүсүнө рационалдуу окуунун тийгизген таасирин аныктаган. Окумуштуу берилген текстти түшүнүүгө монтаж чоң таасир тийгизерин белгилейт, анткени ал тексттин амбиваленттүү касиетин ачып берүүгө мүмкүндүк берет.

Белгилүү болгондой, PISA(Programme for International Student Assessment) программасынын PISA-2006 жана PISA-2009 изилдөөлөрүнө катышкан Кыргызстандын 15 жаштагы окуучулары окуу сабаттуулугу боюнча тапшырмалардан начар натыйжаларды көрсөтүшүп, акыркы (57 жана 65) орундарды ээлешкен. Бул натыйжалар социалдык, экономикалык жана саясий мүнөздөгү себептердин бүтүндөй комплекси менен түшүндүрүлөт. Башталгыч, орто жана жогорку билим берүүнүн улантуучулугу бул кырдаалды жождо да өзгөртүүгө мүмкүн эместигине алып келет. Студенттер адистик боюнча тексттерди окуганды каалашпайт, окуй алышпайт, аларды терең түшүнүшпөйт. Бүгүнкү күндө Кыргызстанда башталгыч класстарда USAIDдин «Бирге окуйбуз» (EGRA) долбоору жүрүп жатат, анын алкагында башталгыч класстардын окуучуларынын окуу көндүмдөрү бааланат жана окууга үйрөтүү жүргүзүлөт. Балким, бул долбоор мектеп окуучуларын терең түшүнүү менен окууга үйрөтүүгө мүмкүндүк берет.

Азыркы шартта мобилдүү, жогорку квалификациялуу, бардык кырдаалда өзүн ыңгайлуу сезген адис, мугалим, педагог, турмуштун тынымсыз өзгөрүп жаткан шарттарында өзүн-өзү аныктоого, ыңгайлашууга жөндөмдүү болгон адам керек. Үчүнчү муундагы Мамлекеттик билим берүү стандарттарына негизделген окуу программаларын иштеп чыгуунун жана коррекциялоонун жүрүшүндө жогорку окуу жайдын инновациялык ишмердиги ишке ашат. Азыркы учурда болочок жогорку квалификациялуу адистин кесипкөйлүк сапатын жогорулатуу маселесин түп-тамырынан чечүүгө басым жасалууда. Учурдагы эне тили эмес тил катары орус тилинин окуу куралдарынын (С.М.Алымбекова, Л.В.Алимпиева, Н.А.Ахметова,

К.А.Биялиев, Н.Задорожная, А.Т. Исакова, Д.Д.Куттубаева, М.Х.Манликова ж.б.) негизги максаты окуунун ар кыл маанилүү түрлөрүнө үйрөтүү болуп саналат. Бирок, жүргүзүлгөн анализ көрсөткөндөй, бул окуу куралдарында тилдик факультеттердин жана багыттардын студенттерин окууга кесиптик багытталган мүнөздө үйрөтүүнүн концептуалдык теориялык-практикалык негизи камтылган эмес.

Жогоруда айтылгандардын бардыгы диссертациялык иштин «**Тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүү**» темасынын актуалдуулугун шарттайт.

Изилдөөнүн темасынын илимий программалар менен байланышы: Изилдөө С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин тилдер кафедрасынын илимий-изилдөөчүлүк ишинин алкагында аткарылды.

Изилдөөнүн **объектиси** – тил факультеттеринде бакалавр студенттердин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруунун каражаты катары студенттерди кесиптик багытталган окууга үйрөтүү процесси.

Изилдөөнүн **предмети** катары тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүү каралат.

Изилдөөнүн **максаты** болуп тил факультеттеринин студенттеринин кесиптик багытталган тексттерди окуу жана түшүнүү билгичтиктерин калыптандыруунун методикасын теориялык негиздөө жана практикалык иштеп чыгуу саналат.

Максатка ылайык изилдөөнүн алдына төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду:

1. Тил факультеттеринин студенттеринин коммуникативдик компетенциясынын өнүгүү деңгээлин аныктоочу кесиптик багытталган окууга үйрөтүүдөгү заманбап тенденцияларга анализ жүргүзүү, окуунун спецификасын иликтөө жана окуунун жалпы билгичтиктерин аныктоо;

2. Тексттин структурасынын иллюстративдик-схемалык, маанилик таянычтарын моделдештирүүгө негизделген кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнү уюштуруунун лингводидактикалык шарттарын аныктоо;

3. Тил факультеттеринин студенттерин кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн максаттарын, принциптерин, мазмунун жана структурасын карап чыгып, анын структуралык-мазмундук моделин иштеп чыгуу;

4. Предикаттарды табуу жолу менен графтык моделдештирүүнүн негизинде тексттин логикалык-маанилик структурасын моделдештирүү аркылуу тил факультеттеринин студенттерин кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн методикасын иштеп чыгуу;

5. Сунушталган методиканын натыйжалуулугун аныктоо максатында тажрыйбалык-эксперименталдык изилдөөнү долбоорлоо жана жүргүзүү, жалпылоолорду жана корутундуларды алып чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы. Бул диссертациялык изилдөөдө:

- жогорку окуу жайдын тил факультеттеринин студенттеринин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу учурунда тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттеринин орус тилинде окуусунун ролу жана мааниси такталды;
- студенттерди маанилик таянычтарды аныктоого жана предикаттарды табуунун негизинде графтык моделдештирүү методу менен тексттин түрүлгөн логикалык-маанилик структурасын элестетүүгө үйрөтүүгө мүмкүндүк берүүчү кесиптик багытталган окуунун жана текстти түшүнүүнүн когнитивдик билгичтиктери аныкталды жана ар тараптан иликтенди;
- текстти окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнүн үч этаптуу модели иштелип чыкты, чечмеленди жана кесиптик багытталган окууга үйрөтүү процессине интеграцияланды;
- улуттук тайпалардын бакалавр студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүү боюнча көнүгүүлөрдүн комплекси иштелип чыкты, бул моделдин негизинде окуу билгичтиктерин калыптандыруунун натыйжалуулугунун шарттары тажрыйба жүзүндө тастыкталды.

Изилдөөнүн теориялык маанилүүлүгү тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн лингводидактикалык негиздерин иштеп чыгууда турат;

- калыптанышы улуттук тайпалардын студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга жана текстти түшүнүүгө натыйжалуу үйрөтүүгө көмөктөшүүчү билгичтиктердин тобу аныкталды;
- сунушталган изилдөө лингводидактиканын дисциплина аралык феномен катары өнүгүшүнө салым кошот жана окууну, текстти түшүнүүнү көп аспектилүү кубулуш катары кароого мүмкүндүк берет;
- кесиптик багытталган окутуунун контекстинде улуттук тайпалардын студенттери үчүн текстти түшүнүүнүн критерийлери аныкталды жана эксперимент аркылуу апробацияланды.

Иштин практикалык маанилүүлүгү. Иштелип чыккан материал С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин окуу процессинде колдонулат. Практикалык маанилүүлүк ошондой эле иштин натыйжалары чет тилдерин окутуу практикасында колдонулушу мүмкүн экени, окууга үйрөтүү боюнча гана эмес, сүйлөөгө, жазууга үйрөтүү боюнча да окуу адабияттарын түзүү үчүн материал болуп бере алганы менен да аныкталат. Андан тышкары, изилдөөдө сунушталган текст менен

иштөөнүн методикасы студенттердин эне тилиндеги филологиялык тексттер менен иштөөдө колдонулушу мүмкүн.

Коргоого төмөнкү жоболор коюлат:

1. Кесиптик багытталган окуунун көндүмдөрүн калыптандырууну жана билгичтиктерди өнүктүрүүнү оптималдаштыруунун модели логика-схемалык жана маанилик таянычтарды камтыйт, алардын өзгөчө мүнөздөгү корреляциясы филологиялык тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнүн ийкемдүү жана эвристикалык деңгээлдерин мүнөздөйт.

2. Тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнү иликтөөгө карата компетенттүүлүктүк мамиле маалыматты ийгиликтүү түшүнүүгө жана эстеп калууга мүмкүндүк берүүчү графтык моделдештирүүнүн негизинде тексттин түрүлгөн маанилик структурасынын студенттин аң-сезиминде калыптанышын камсыз кыла турган өзгөчө когнитивдик процесстерди окутуу процессинде эсепке алууну камтыйт.

3. Методикалык жактан максатка ылайык болгон, илимий тексттердин татаалдыгын эсепке алуу менен түзүлгөн көнүгүүлөрдүн комплексинин негизинде тексттин мазмунун өркүндөтүүнүн эсебинен, ошондой эле логикалык-схемалык жана маанилик таянычтарды окутуу каражаттары катары колдонуунун эсебинен кесиптик багытталган тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнүн үч этаптуу моделинин натыйжалуулугун жогорулатууга болот.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Окуунун орус тилин эне тили эмес тил катары үйрөнүүдөгү коммуникативдик компетенциянын компоненти катары ролу ачып берилди жана негизделди. Кесиптик багытталган окуунун когнитивдик билгичтиктери аныкталды жана негизделди. Алынган натыйжалар изденүүчүнүн катышуусу менен тажрыйбалык-эксперименттик текшерүүдөн өткөрүлдү, корутундулар жасалды жана сунуштар даярдалды.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо. Тил факультеттеринин студенттерин кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн сунушталган модели 2010-2016-жылдарда С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинде эксперименталдык текшерүүдөн өткөрүлдү. Изилдөөнүн негизги жоболору жана натыйжалары эл аралык жана республикалык илимий конференцияларда баяндалды жана талкууланды: Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгына арналган «Билим берүүнүн жана илимдин маселелери» 3-илимий-практикалык конференция, 2004, Нарын; «Орус тилдүү билим берүү – Кыргызстандын илимий-маданий өнүгүүсүндөгү эң маанилүү фактор» эл аралык илимий-практикалык конференциясы, Бишкек, 2012; «Билим берүү, тарых жана маданият – өлкөнүн өнүгүүсүнө өбөлгө» эл аралык илимий-практикалык конференциясы, С.Нааматов атындагы НМУ, 2016, «Тилдик жана маданий баалуулуктардын заманбап концепциясы» эл аралык илимий-практикалык

конференциясы, Бишкек: БГУ, 2016; «Орус тили коомдун маданий-билим берүүчүлүк интеграциясынын фактору катары» II эл аралык илимий-практикалык конференциясы, Бишкек, КУУ, 2016.

Диссертациялык изилдөөнүн темасы боюнча 14 илимий макала жарыяланган, аларда изилдөөнүн багытынын алкагындагы негизги теориялык жоболор жана практикалык сунуштар чагылдырылган.

Изилдөөнүн алдына коюлган максаттар жана милдеттер, конкреттүү материалдар диссертациялык иштин **түзүлүшүн** жана мазмунун аныктады, ал киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, колдонулган булактардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Иштин тексти таблицалар жана сүрөттөр менен иллюстрацияланган.

ИЛИМИЙ ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманы тандоо жана анын актуалдуулугу негизделет, диссертациялык изилдөөнүн максаты, объектиси жана предмети, иштин максатынан келип чыгуучу милдеттер аныкталат, теориялык-методологиялык негизи чечмеленет, изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы, теориялык жана практикалык маанилүүлүгү, коргоого коюлуучу жоболор жана иштин апробациясы ачып берилет.

«Тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн илимий-теориялык негиздери» деп аталган биринчи бөлүмдө тексти окуунун жана түшүнүүнүн механизмдери сүрөттөлөт, тексттин мүнөздөмөлөрү жана түшүнүү маселеси каралат.

Окуу – кептик ишмердиктин жазуу текстин кабыл алуу жана түшүнүү менен байланышкан рецептивдүү түрү. Окуу, инсандын коммуникативдик-социалдык ишмердигинин компоненти катары, баарлашуунун формаларынын бирин – жазуу формасындагы баарлашууну камсыз кылат. Окуунун максаты болуп маалымат алуу жана аны кайра иштетүү саналат, бул максат кептик кабардан маалыматты алып чыгуу билгичтигин калыптандыруу менен байланыштуу. Психологиялык көз караштан караганда, окуу жиктелбес процесс болуп саналат, анын негизин белгилүү бир кептик механизмдер түзөт.

Окуунун кептик механизмдери кептик ишмердиктин түрлөрүн өз ара байланышта үйрөтүү процессинде, ошондой эле эстутумду өнүктүрүүчү көнүгүүлөрдүн (фразадагы сөздөрдү көбөйтүү боюнча тапшырмалар, кайра айтып берүүнүн ар кандай түрлөрү ж.б.) системасы, ыктымалдуулуктуу прогноздоо (таяныч сөздөр боюнча айтымдын үстүндө иштөө, тексттеги маалыматты издөө ж.б.), маанини түшүнүү (суроолорду түзүү, текстке бир фраза менен резюме берүү ж.б.) аркылуу да калыптандырылат.

Ыктымалдуулуктуу прогноздоо –сөздүн, сөз айкашынын, сүйлөмдүн деңгээлинде вербалдуу гипотезаларды куруу билгичтиги. Маанилик

прогноздоо маалыматты мазмундун деңгээлинде алдын ала байкай билүү менен байланышкан, мисалы, тексттин аталышы боюнча анын мазмунун божомолдоо, эквиваленттүү алмаштыруу механизми – кабыл алынган тилдик белгилерди маанинин элементтерине «өз сөзүң менен» айлантуу жөндөмү, «өзүндөгү текст» деп аталган текстти «өзүң үчүн текстке» өзгөртүү; маанини түшүнүү механизми – сөздүк маалыматты элестүү маалыматка айлантуу, майда элементтерин алып салуу менен маалыматты кыскартуу.

Илимий маалыматты берүүнүн вербалдык формасы текст түрүндө ишке ашырылат. Текст, окууга үйрөтүүнүн негизги бирдиги катары, студенттерде кесиптик да, коммуникативдик да компетенцияларды калыптандырууга мүмкүндүк берет, ошол эле учурда коммуникациянын негизги бирдиги болуп саналат, «текст аркылуу баарлашуунун өзү толук бүткөн маалыматтык акт болуп саналат» [Колшанский]. Текст багыттайт, лингвистикалык чөйрөдөгү түшүнүктөрдү калыптандырат, булл чөйрөдөгү жүрүм-турумдун стратегиясын программалайт.

Текст – көп кырлуу жана ар тараптуу кубулуш, ошондуктан анын бирдиктүү түшүнүгү жана жалпы кабыл алынган толук дефинициясы түзүлө элек. И.Р.Гальпериндин пикири боюнча: «Текст уюшулган, ирээттелген, мурунтан программаланган жана жок жерден кошулган, күтүүсүз, программаланбаган, түзүү процессинде жаралган нерселердин жыйындысы болуп саналат». Тексттин лингвистикасы боюнча эмгектерди (Г.В.Колшанский, И.Р.Гальперин, Т.М.Дридзе, А.А.Залевская, В.В. Красных ж.б.) сын көз менен талдоонун натыйжасында бул эмгекте текстке «толук бүткөн, жазуу документи түрүндө объективдешкен, аталыштан (темадан) жана лексикалык, грамматикалык, логикалык, стилистикалык байланыштын ар кыл түрлөрү менен бириктирилген өзгөчө бирдиктердин (фразадан жогорку бүтүндүктөрдүн) бир катарынан турган, белгилүү бир максатка жана прагматикалык тапшырмага ээ болгон кеп түзүү процессинин чыгармасы» деген аныктама берилет [Гальперин]. Е.С.Кубрякованын аныктамасы боюнча текст – «татаал тилдик форманын, семиотикалык туундунун үлгүсү, ал бизди аны түшүнүүнүн, кабыл алуунун, аны интерпретациялоонун, аны өз оюндан толуктоонун чыгармачыл процессине – дүйнөнү сүрөттөөдө камтылган жана бул дүйнөнү таанып-билүүнүн жаңы баскычтарын түзүүгө кызмат кылуучу адам тажрыйбасын аңдап-билүү менен байланышкан когнитивдүү ишмердиктин ыкмасына түртөт».

Окуу процесси, табигый коммуникациянын модели катары, адис реалдуу турмушта көп учурда айрым сүйлөмдөргө эмес, тигил же бул тексттерге туш келерин, ошондуктан окууга үйрөтүү тексттик ишмердик катары каралышы керек экенин эсепке алууга тийиш.

Кептик ишмердиктин процессинде ар кыл тилдик деңгээлдердин бирдиктери катышканына байланыштуу, текстте тилдик системанын ар

түрдүү элементтери бириктирилип, интеграцияланып, синтезделерин, бул окутуунун максаттарын комплекстүү түрдө ишке ашырууга жардам берээрин белгилөөгө болот.

Ошентип, текст өзүндө тилдик бирдиктерди жана кептик касиеттерди бириктирет. Ал–бир эле учурда тилдин бирдиги жана кептин чыгармасы. Текст тилдик түшүнүктүн «бекем көрүү элесин» жаратканы менен маанилүү, бул болсо тексттин материалында ар түрдүү тилдик талдоолорду жүргүзүүгө гана эмес, тигил же бул тилдик бирдиктерди колдонуу эрежелерине карата тилдик туюмду калыптандырууга да мүмкүндүк берет.

Тексттин мазмунун моделдештирүүнүн методологиялык негизи катары биздин изилдөөбүздө мекендешибиз академик А.А.Брудный иштеп чыккан текстти түшүнүү концепциясы алынган. Азыркы мезгилде түшүнүү маселеси А.А.Залевскийдин тверлик психолингвистикалык илимий мектеби тарабынан активдүү иштелип жатат. Текстти түшүнүүнү формалдашкан графтар түрүндө схемалык формада экспликациялоого болот.Схеманын чокулары – предикаттар (маанилик түйүндөр, түйүндүү сөздөр), капталдары – бул предикаттардын ортосундагы карым-катыштар. Алар – менталдык инструменттер (Выготский Л.С.), алар маанилүү маалыматты түшүнүүгө жана сактоого, татаал түшүнүктөрдүн ортосундагы байланыштарды аныктоого жардам беришет.

Түшүнүү проблемасындагы теорияларды үч топко бөлүүгө болот[Л.Г.Васильев]: объектилик, субъект-объектилик жана субъектилик. Объектилик теорияларда структуралык-семантикалык анализге артыкчылык берилет, ал эми түшүнүү онтологияланат жана өзүнүн объектисине теңдештирилет. Түшүнүү деген тилдик бирдиктин маанисин аныктоону билдирет. Түшүнүүнүн объектиси катары тигил же бул изилдөөчү төмөнкү тизмектен кайсы бирин тандап алат: жазуу тексти (Брудный А.А., Крымский С.Б., Уилкс Й.), сүйлөм жана текст (Халеева И.И., Чарняк Ю., Шенк Р., Ыйм Х.Я.), сөз (Парахонский Б.А.), сөздөр, сүйлөмдөр жана кырдаалдар (Филлмор Ч.), объектилер жана кырдаалдар (Скрэгг Г.), стереотиптүү окуялар (Чарняк Ю.).

Субъект-объектилик теорияларда синтаксистик-семантикалык анализ прагмалингвистикалык сүрөттөө же тилдик бирдикти түзүүдө жана/же талдоодо реалдуу психологиялык процесстерди сүрөттөө менен толукталат.

Түшүнүүнүн объектиси болуп төмөнкүлөр таанылат: дискурс (Бабушкин В.У., Богданов В.В., Жинкин Н.И.), текст (Демьянков В.З., Каменская О.Л., Павленис Р.И.); илимий текст (Швырев В.С., Иванова В.П.), окуу тексти жана илимий-популярдуу текст (Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая Л.А.), кеп (Виноград Т.), илимий текст (Долинин К.А.), диалог (Никифоров А.Л., Шенк Р., Ыйм Х.Я.), сүйлөм (Лакофф Дж., Джонсон М.), чындыктын объектилери жана текст

(Фоллесдаль Д.), кырдаал жана текст (Быстрицкий Е.К.), пикториалдык текст (Чазова А.А.).

Субъектилик теорияларда, түшүнүү процедураларынан тышкары, түшүнүүнүн натыйжаларынын реципиент тарабынан (диалогдогу кайтарым байланыштын же монологдогу рефлексиянын жардамы менен) бааланышы каралат.

Түшүнүүнүн объектиси болуп башка субъектинин ишмердигинин изи катары текст (Матурана У., Омельянчик В.И.), кырдаалдын чагылышы катары текст (Савин Е.Ю.), текст жана диалог (Дридзе Т.М.), көркөм текст (Богин Г.И.), илимий-популярдуу жана табигый илимдик текст (Чистякова Г.Д.), дискурс (Знаков В.В.), сөз (Доблаев Л.П.) каралат [Васильев].

«Тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн усулдук негиздери» деп аталган экинчи бөлүмдө тил факультеттеринин бакалавр студенттерин кесиптик багытталган окууга үйрөтүү үчүн орус тилиндеги тексттерди тандап алуунун критерийлери, кесиптик багытталган окууга жана текстти түшүнүүгө үйрөтүүнүн структуралык-мазмундук модели жана студенттерди орус тилинде кесиптик багытталган окууга жана текстти түшүнүүгө үйрөтүүнүн системасы сунушталды.

Кесиптик багытталган окуу төмөнкүдөй белгилерге ээ: 1. кесиптик ишмердикке мотивациялангандык; 2. окурмандын кесиптик тезаурусунан көз карандылык; 3. алынган маалыматты тил факультетинин студентинин филологиялык тезаурусун өзгөртүү, жакшыртуу же толуктоо максатында өздөштүрүү үчүн колдонуунун болжолдонуусу. Кесиптик багытталган тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнүн системасы окутуунун принциптерин сунуштоону талап кылат.

Окууга үйрөтүүнүн кесиптик багытталган стратегиясын чагылдырган негизги принциптерге төмөнкүлөр кирет: проблемалык окутуу принциби, маалыматтык принцип (актуалдуу филологиялык тексттерди киргизүү); мотивациялуулук принциби (лингвистикалык тезауруска ээ болууга карата ички мотивацияны калыптандыруу); коммуникативдүү принцип (коммуникативдик билгичтиктерди калыптандыруу, тексттерди окуунун негизинде кесиптик чөйрөдө баарлашуунун ар түрдүү стратегияларын өздөштүрүү); когнитивдүүлүк принциби; визуалдык көрсөтмөлүүлүк принциби; окууга үйрөтүүдөгү жекече мамиле принциби; тил илиминин, чет элдер адабиятынын жана орус адабиятынын тыгыз байланышын камсыз кылуучу предмет аралык байланыштарды кеңири колдонуу менен интеграциялык мамиле принциби.

Проблемалык окутуу принциби. Бул принцип Д.Дьюинин, М.И.Махмутовдун идеяларына негизделген. Ал окутуучунун эне тили эмес тилге үйрөтүүгө байланышкан проблемалык кырдаалды түзүүсүн камсыз

кылган окуу-үйрөтүүнүн уюштурулушун камтыйт. **Маалыматтык принцип.** Тил факультеттеринин студенттеринин болочоктогу кесиптик ишмердигинин чөйрөсү орус тилин үйрөтүүнүн милдеттерин, кептик ишмердиктин ар кыл түрлөрүнүн катышын, жождун бүтүрүүчүсүнүн билимдерине жана билгичтиктерине коюлуучу талаптарды аныктайт. Орус тили студенттер үчүн кесиптик коммуникациянын каражаты болуп саналат. Нарын облусунун билим берүү системасында көпчүлүк мектептер окутуу тили боюнча аралаш болуп эсептелип, орус тилин кесипкөй деңгээлде билүү актуалдуу багыт болуп саналат. Ушуга байланыштуу кесиптик адабияттарды окууга үйрөтүү тил факультеттеринде эне тили эмес тилге үйрөтүү боюнча артыкчылыктуу милдеттердин бири катары эсептелет. **Мотивациялуулук принциби** окуу үчүн тексттердеги бардык тилдик материалды окуу модулдарына, этаптарга бөлүү, аларды киргизүүнүн ырааттуулугун аныктоо, көзөмөлдүн улантуучулугу жана кайталануучулугу, мезгилдүүлүгү жана системалуулугу менен мүнөздөлөт. Мындай болбогон учурда окууга үйрөтүү процесси акырындап, эне тили эмес тилге үйрөнүүнүн мотивациясы жоголот.

Коммуникативдүүлүк принциби. Европа Кеңешинин «Чет тилин билүүнүн жалпы европалык компетенциясы: иликтөө, окутуу, баалоо» (Common European Framework of Reference - CEFR) деп аталган документинде чет тилдерин окутуунун негизги максаты аныкталган: коммуникативдик компетенцияны калыптандыруу жана өркүндөтүү. Бул документте окуу жайынын түрүнө жана профилине, тил үйрөтүлүп жаткан өлкөгө, окутуунун методикасына карабастан, чет тилин билүүнүн жалпы максаты жана жалпы деңгээлдери аныкталган.

Коммуникативдик компетенция – өздөштүрүлгөн тилдик билимдерди, кептик билгичтиктерди жана көндүмдөрдү, ошондой эле кептик ишмердиктин ыкмаларын чет тилдүү чөйрөдө күнүмдүк практикалык, илимий жана кесиптик милдеттерди аткаруу үчүн колдонууга даярдык, б.а. коммуникативдик компетенция интеграцияланган табиятка ээ, ал тилдик билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн жыйындысы, ошондой эле аларды реалдуу тиричиликтик жана кесиптик баарлашууда колдонууга даярдык жана жөндөмдүүлүк болуп саналат. **Когнитивдүүлүк принциби.** Бул принципти окууга үйрөтүү системасын түзүүдө кармануу фактыларды, мыйзамдарды, дефиницияларды терең билүүнү, окулгандарды бекем аңдап-билүүнү, лингвистикалык чөйрөдөгү дүйнөнүн фреймдик сүрөттөлүшүн толуктоону камсыз кылууга тийиш. Бул принцип окутууда өздөштүрүлгөн когнитивдик билимдерди колдонуу, когнитивдик маселенин чечилишин өз алдынча издөөгө таянуу жана логикалык ой жүгүртүү сыяктуу белгилер менен мүнөздөлүүгө тийиш. **Визуалдык көрсөтмөлүүлүк принциби.** Бул принципти—«дидактиканын алтын

эрежесин» – окууга үйрөтүүдө колдонуу өтө зарыл, анткени тексттин маанилик предикаттык мазмунунун негизинде түзүлгөн схемаларга таянуу, текстти түшүнүүнүн графтык моделдери, тексттерге иллюстрациялар, мисалдар жана фактылар; Ч.Айтматовдун, А.Токомбаевдин музейине, тарых музейине ж.б. саякат –мунун баары лексикалык материалды натыйжалуу эстеп калууга жардам берет. Студент тексттеги түшүнүлгөн маалыматты өзүнүң-сезиминде түзүлгөн «матрицага», «опалубкага» (Библер В.П.) жайгаштыра алса гана эне тили эмес тилдеги маалыматты түшүнөт – ушунун өзү текстти түшүнүү дегенди билдирет.

Бул принциптерди кармануу тил факультеттеринин бакалавр студенттерин окууга жана кесиптик багытталган тексттерди түшүнүүгө үйрөтүү боюнча көнүгүүлөрдүн комплексин түзүүгө жардам берүүгө тийиш.

Инсандын бүтүндүгүн, бирдиктүүлүгүн жана студенттин уникалдуулугун таанууга таянып, окууга үйрөтүүдө ар түрдүү методдорду колдонуу зарыл: текстти түшүнүүгө карата тапшырмалар, логикалык-схемалык жана маанилик таянычтарды түзүү, эссе, долбоорлор, тесттер, кластер түзүү, «инсерт» таблицасын түзүү, тексттин алдындагы, текст учурундагы жана тексттен кийинки иштерде репродуктивдүү жана продуктивдүү тапшырмаларды айкалыштыруу, кептик ишмердиктин жекече стратегияларын чагылдыруучу студенттин аракеттеринин вариативдүүлүгү.

Кесиптик багытталган тексттерди окууга натыйжалуу үйрөтүү үчүн кептик ишмердиктин бул рецептивдүү түрүнүн калыптанышынын этаптуулугун эсепке алуу менен тыкан уюштуруу талап кылынат. Ушуга байланыштуу тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттерин кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн структуралык-мазмундук модели иштелип чыкты.

Түзүлгөн модель **структуралык-системалык, ишмердиктик жана компетенттүүлүктүк мамилелерге таянат.**

Структуралык-системалык мамиле тексттерди окуу жана түшүнүү көндүмдөрүн калыптандыруу процессин структуралык элементтеринин ортосунда байланыштардын болушу мүнөздүү болгон бирдиктүү этаптуу система катары кароого мүмкүндүк берет. Кесиптик багытталган окуунун көндүмдөрүн калыптандыруунун контекстиндеги **ишмердиктик мамиле**ишти субъект-субъектилик тең укуктуу карым-катышта уюштурууга жол ачып берет. Ишмердиктик мамиленин көз карашынан алганда кесиптик тексттерди окуунун жана түшүнүүнүн көндүмдөрүн калыптандыруу процесси – чыгармачыл, интерактивдүү, студенттердин когнитивдик жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө багытталган процесс, ал чет өлкөлөрдүн лингвистикалык ойлорунан колдонууга мүмкүндүк берет.

Компетенттүүлүктүк мамиле окуу көндүмдөрүн коммуникациянын парадигмасында калыптандырууга, билимдерди алууга жана алынган билимдерди кесиптик коммуникацияда колдонууга көмөк көрсөтөт.

Моделдештирүү – оригиналдагы кызыктырган түшүнүктү иликтөөнү моделдеги ага окшош кубулушту иликтөө менен алмаштыруу (В.А.Штоф, М.С.Каган, Л.И.Седов, В.В.Ильин и др.). Н.М.Амосов моделди төмөнкүдөй аныктайт: «башка системаны – объектини чагылдырган система. Бардык эле системалар сыяктуу, модель структурага ээ жана функцияга ээ болушу мүмкүн». «Моделдештирүүнүн максаты болуп (методикалык аспектиден караганда) объектинин структурасын да чагылдырган жана анын негизги функцияларын аткарууга жөндөмдүү моделди түзүү эсептелет» (Пассов).

Эне тили эмес тил катары орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн структуралык-мазмундук модели максаттык, мазмундук жана рефлексиялык-натыйжалык блокторду камтыйт (1-сүрөт). **Максаттык компонент** тилфакультеттеринин студенттерин кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн концептуалдык мамилелерин, максаттарын, милдеттерин камтыйт.

Мазмундук блок кесиптик багытталган мазмундагы тексттерди окуунун жана түшүнүүнүн көндүмдөрүн калыптандыруунун үч этаптуу ырааттуулугун камтыйт.

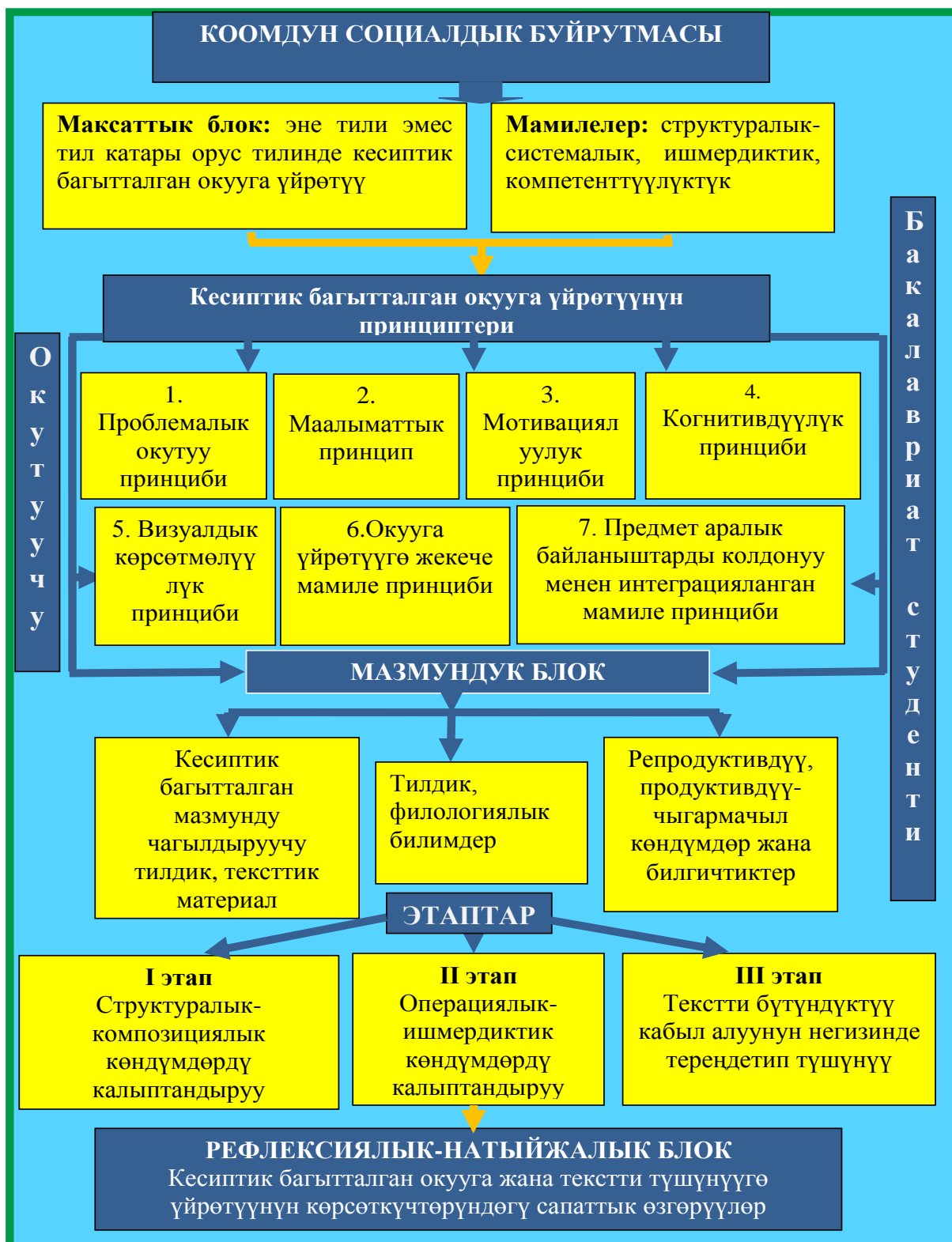
Моделдин **рефлексиялык-натыйжалык блогу** кесиптик мазмундагы тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнүн рефлексиясын улам күчөтүүнү жана анын интенсивдештирүүчү потенциалын кеңейтүүнү камтыйт.

Түзүлгөн модель **системалуулук, бүтүндүк, иерархиялуулук, структуралуулук, корреляция жана перспективалуулук** менен мүнөздөлөт.

Автордук моделде биз тил факультеттеринин бакалавр студенттеринде кесиптик багытталган окуунун көндүмдөрүн калыптандыруунун этаптарын аныктадык: **I этап**–структуралык-композициялык көндүмдөрдү калыптандыруу; **II этап** – операциялык-ишмердиктик көндүмдөрдү калыптандыруу; **III этап**–текстти бүтүндүктүү кабыл алуунун негизинде тереңдетип түшүнүү.

I этапайрымоперацияларды аткаруу көндүмдөрүн калыптандырган көнүгүүлөрдөн турат: 1) лексикалык-грамматикалык татаалдыктарды жоюу; 2) фондук билимдерди актуалдаштыруу; 3) студенттерди каралып жаткан макалалардагы маселелергесүнгүтүү. Буга сөздөрдү жана сөз айкаштарын бүтүндүктүү кабыл алууга багытталган көнүгүүлөр кирет: а) эл аралык уңгулуу сөздөрдү жана терминдерди бөлүп алуу жана талдоо; б) тааныш эмес терминдин ички структурасы (префикс, уңгу, суффикс, мүчө) боюнча сөздүн маанисин аныктоо; в) сөздүн маанисин контекст боюнча аныктоо; г) келтирилген сөздөргө

карата жалпы унгулуу сөздөрдү табуу. **Окуу жана жазуу аркылуу сынчыл ойломду өнүктүрүү технологиясы (ОЖАСОӨТ)** көнүгүүсү өтө натыйжалуу: чакырык, кластер, «идеялардын себети». Мындай көнүгүүлөрдү **тексттин алдындагы этапта** аткаруу керек.

1-сүрөт. Эне тили эмес тил катары орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн структуралык-мазмундук модели

Студенттерди биринчи иретте эл аралык уңгуга ээ сөздөрдү жана терминдерди бөлүп алууга жана талдоого үйрөтүү максатка ылайык. Бул көнүгүүлөр божомолдоону өнүктүрүүгө тийиш: сөздүн маанисин анын латын эквиваленти (түгөйү) менен окшоштугу боюнча табуу: *фонема, лингвистика, сема, статические, семантика, иерархия, автономия, денотат, аффикс ж.б.*; тааныш эмес терминдин же жалпы колдонулуучу сөздүн ички түзүлүшүнүн (префикс, уңгу, суффикс, мүчө) негизинде сөздүн маанисин табуу: *лексикография, лексикология, фразеология, словообразование ж.б.*; микротекстти окуп чыгып, контекст боюнча сөздүн маанисин аныктоо. Тексттин структуралык бөлүктөрүн аныктоого карата көнүгүүлөр: а) тексттин темасын аныктоо; б) киришүүнү, аяктоону, резюмени, иллюстрациялык бөлүктү, мисалдарды, фактыларды аныктоо; в) тексттеги ойду чечмелөөнүн тибин аныктоо – дедукциялык, индукциялык ыкмалар; г) кептин функционалдык-маанилик тибин (сүрөттөө, баяндоо, ой жүгүртүү, түшүндүрүү, дефиниция, суроо-жооп комплекси ж.б.) аныктоо; д) логикалык, синтаксистик байланыштардын түрлөрүн аныктоо.

II этап. Операциялык-ишмердиктик көндүмдөрдү калыптандыруу. Бул этап коммуникативдик билгичтиктерди, б.а. баарлашуунун конкреттүү чөйрөсүнө, тематикасына жана кырдаалына ылайык орус тилиндеги айтымдарды түшүнүүнүн жана жаратуунун билгичтиктерин өнүктүрүүнү камтыйт. Бул билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр студенттерге баарлашуу боюнча өнөктөшү менен оозеки жана жазуу формасында байланыш түзүү жана байланышты улантуу, оюн логикалуу жана ырааттуу билдирүү жана маектешинин пикирине адекваттуу жооп берүү жөндөмдүүлүктөрүн камсыз кылууга арналган. Бул үчүн сабакта ролдук оюндар, лингвистиканын жаңылыктарын сунуштоо, графтык моделдештирүү методу менен тексттин матрицасын түзүү, «инсерт» технологиясы активдүү колдонулат.

III этап. Текстти бүтүндүктүү кабыл алуунун негизинде терендетип түшүнүү. Билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандыруунун ырааттуулугун карап көрөлү: 1. тексттин предикаттык негизин табууга карата көнүгүүлөр: а) I деңгээлдеги предикаттарды табуу; б) II деңгээлдеги предикаттарды табуу; в) III жана IV деңгээлдеги предикаттарды табуу; д) графтык моделдештирүүнүн негизинде тексттин схемасын түзүү; е) тексттеги маанилик таянычтарды аныктоо; ж) башкы жана кошумча маалыматтарды аныктоо; з) кайра айтып берүү үчүн түйүндүү сөздөрдү аныктоо; и) кайра айтып берүү үчүн план түзүү; 2. текстти логикалык-маанилик, структуралык, фреймдик талдоого карата көнүгүүлөр. Бул көнүгүүлөр микротексттердин жана бүтүн тексттердин материалында аткарылат. 3. Тексттин тематикалык негизин түзүүчү түйүндүү сөздөрдү жана сөз айкаштарын табууга карата коммуникативдик тапшырмаларды аткаруу, тексттин предикаттык негизин табуу, маанилик

таянычтарды табуунун негизинде концептуалдык таблицаларды түзүү (Д.Халперн, Б.Блум, Воган, Эстес, Н.Ахметова).

Студенттер зарыл илимий маалыматтарды издөө, аларды тандап алуу жана колдонуу менен байланышкан кесиптик багытталган маселелерди чечүүнүнкырдаалына дуушар кылынат. Коюлган маселенин татаалдыгына жана калыптанган коммуникативдик компетенциясына жараша студент тигил же бул коммуникативдик тапшырмаларды аткарат: тексттин негизинде жаңы шарттуу-кептик кырдаалдарды түзүү; Интернеттен так маалыматтарды табуу; орус тилиндеги долбоорлорду түзүү: «Кыргызстандын заманбап тилчилери», «Орус жана кыргыз тилдеринин грамматикаларын салыштыруу». Мындай пландагы көнүгүүлөр өтө натыйжалуу: а) логикалуулукту жана ырааттуулукту сактоо менен тексттин планын түзүү; б) Текстке презентация даярдоо; в) дефинициялары кошо камтылган лингвистикалык терминдердин жана терминологиялык сөз айкаштарынын банкын түзүү; г) Берилген текстке окшош мазмундагы тексттерди же белгилүү бир темадагы тексттерди Интернет тармагынан табуу: «Фразеология», «Лексикография», «Лексикология», ОЖАСОӨТ технологиясы, «жоон жана ичке суроолор», суроолордун ромашкасы ж.б. колдонулат.

«Тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттерин кесиптик багытталган окууга үйрөтүүнүн методикасынын натыйжалуулугун эксперименталдуу текшерүү» деп аталган III бөлүмдө тажрыйбалык-эксперименттик изилдөөнүн маалыматтары келтирилген.

Эксперимент жүргүзүүдө биз экспериментти изилдөөчүнүн изилденип жаткан объектиге жана окутуунун системасына активдүү, максаттуу жана тартипке салынган таасир этүүсү катары түшүнүүгө (Гудвин, Дружинин, Никандров, Стэнли ж.б.) таяндык.

Изилдөөнүн негизги этаптары. Изилдөө 2010-жылдан баштап 2015-жылга чейин жүргүзүлдү жана үч этапты камтыды: I – багыттоочу-изденүүчү этапта (2010-2011-жылдар) маселенин теориялык изилдөөсү жүргүзүлдү, изилдөөнүн методологиясы аныкталды, эмпирикалык материал топтолду, студенттерге байкоо жүргүзүлдү, адабияттар окуп-үйрөнүлдү, натыйжада изилдөөнүн объектиси, предмети, максаты, милдеттери жана гипотезасы аныкталды. Ушул эле этапта орус тилинде окуунун жана кесиптик багытталган текстти түшүнүүнүн сапатын баалоонун негизги критерийлери аныкталды.

Калыптоочу эксперимент 2011-2014-жылдарда жүргүзүлдү. Калыптоочу экспериментти жүргүзүү үчүн изилдөөнүн программасын пландоо, иликтенүүчү лингводидактикалык кубулуштарга ылайык методдорду тандап алуу, тайпаларды түзүү зарыл болду. **Көз карандысыз өзгөрүлмө** – окууга үйрөтүүнүн үч этаптуу моделинин негизинде

түзүлгөн окууга үйрөтүү методикасы. **Көз каранды өзгөрүлмө** – кесиптик багытталган тексттерди окуунун көндүмдөрүнүн калыптануу процесси, ал тексттердин, текшерүү иштеринин жана оозеки сурамжылоонун жардамы менен катталууга, көзөмөлдөнүүгө жана аныкталууга тийиш.

Окутуунун **өзгөрүлбөс шарттары**: 1. Окутуунун узактыгы – 36 жума; 2. Жумасына 2 саат; 3. Баштапкы, аралык жана жыйынтыктоочу көзөмөлдүн түрлөрү жана формалары.

Өзгөрүүчү шарттар: Эксперименталдык тайпаларда окууга үйрөтүү кесиптик багытталган тексттерди окууга үйрөтүүнүн үч этаптуу моделинин негизинде жүргүзүлдү. Көзөмөлдүк тайпаларда окууга үйрөтүүнүн салттуу ыкмаларынын негизинде ишке ашты.

С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетиндеги тил адистиктеринин студенттеринин катышуусу менен диссертант тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөлөрэмпирикалык база катары кызмат кылды. Тажрыйбалык-эксперименталдык иште 180 студент катышты. Алдын ала диагноздоону эске алуу менен эки параллель тайпалар түзүлдү: КТ жана ЭТ. КТда 90 студент тил факультеттери үчүн орус тилинин практикалык курсу боюнча окутулду. ЭТда да 90 студент ошол эле программа боюнча, бирок окууга үйрөтүүнүн автордук моделинин негизинде окутулду.

Түшүнүүнүн деңгээлин көзөмөлдөө оор иш экенин белгилей кетүү зарыл, анткени ал сүйлөө менен, б.а. калыптандырылышында өзүнчө татаалдыктарга ээ болгон жана узак убакыт, өзүнчө өнүктүрүлө турган кептик ишмердиктин башка түрү менен чагылдырылат. Көрүнүктүү лингводидакттар окуу көндүмдөрүнүн калыптанышын көзөмөлдөөнүн формасы катары тексттерди колдонууну сунуш кылышат. Бирок биз эксперименттен кийинки текшерүүнү өткөрүү үчүн текстти оозеки кайра айтып берүүнү да колдондук.

Аныктоочу текшерүүнү өткөрүү үчүн «Ч.Айтматовдун чыгармаларында асман жана асман телолору концепттеринин репрезентациясы» деген текст берилди. Тапшырмалардын маңызын төмөнкүлөр түздү: 1. сунушталган текстте эмне жөнүндө сөз болуп жатканын аныктоо. 2. тексттин түйүндүү сөздөрүн (таяныч, башкы сөздөрүн) аныктоо. 3. текстке план түзүү. 4. текстти орус тилинде кыскача кайра айтып берүү.

Коммуникативдик тапшырмалар сөздөрдүн лексика-терминологиялык корун аныктады; аталышы боюнча тексттин мазмунун божомолдоо билгичтиги, таанышуу окуусу, референттик окуу көндүмдөрү текшерилди; тексттеги түйүндүү таяныч сөздөрдү табуу каралды, бул иш жүзүндө I жана II деңгээлдеги предикаттарды аныктоо болуп саналат. 3-тапшырманын максаты текстти терең түшүнүүнү аныктоо болду, анткени тексттин планын түзүү үчүн текстти түшүнүү жана анын негизги маанисин кысылган, концентрацияланган формада туюнтуу зарыл. 4-

тапшырманын жардамы менен биз текстти түшүнүү деңгээлин жана аны өз чечмелөөсүндө вербалдаштыруу деңгээлин текшердик.

1-тапшырманы студенттердин 90%ы аткарды; **2-тапшырма** – түйүндүү таяныч сөздөрдү аныктоо – баалоонун өтө чоң диапазонун көрсөттү. Синонимдерди, гипо- жана гиперонимиялык алмаштырууларды эсепке алуу менен студенттер 8 түйүндүү сөздү аныкташты, б.а. студенттердин 20%ы гана 2-3 түйүндүү сөздөрдү аныкташты. **3-тапшырманы** студенттердин 22%ы гана аткара алышты. Текстти толук жана терең түшүнүүнү көзөмөлдөөгө багытталган **4-тапшырманы** студенттердин 10%ы гана толук көлөмдө аткара алышты, алар текстти учкай, кыскача, бирок башкы нерселерди калтырып айтып беришти. Бул тапшырманын аткарылышы студенттердин текстти репродукциялоо менен чектелгенин көрсөттү.

Аныктоочу текшерүүнүн алкагында өткөрүлгөн оозеки сурамжылоо начар натыйжанын себебин ачыктады. Студенттердин дээрлик бардыгы лингвистикалык макалаларга буга чейин кезиккен эмес, алардын филологиялык тезаурусу калыптанган эмес. Алар тексттин мындай терең анализине көнүшпөгөнүн, мурда мындай ишти аткарбаганын мойнуна алышты.

Эксперименттен кийинки текшерүү үчүн «Орус жана кыргыз тилдик аң-сезимдериндеги «абийир» нравалык концепти» деген текст алынды. Бул текст аныктоочу текшерүүдө сунушталган текстке салыштырганда бир кыйла татаал. Алгачкы үч тапшырма боюнча биз мурункудай эле тапшырманын аткарылышынын пайыздык көрсөткүчүн аныктадык да, аныктоочу текшерүү менен салыштырдык. Ал эми 4-тапшырманын натыйжаларын тереңирээк анализдедик. Изилдөөбүздө текстти кайра айтып берүү учурунда маалыматтын концентрацияланыш даражасы, тексттин бөлүктөрүнүн жана сүйлөмдөрдүн өз ара логикалык карым-катышы, сүйлөмдөрдүн түшүнүктүк деңгээли сыяктуу негизги мүнөздөмөлөр эсепке алынды. Оозеки жооптордун бардыгы андан ары кылдат жана терең иликтөө үчүн жана текстти түшүнүүнүн параметрлерин текшерүү үчүн диктофонго жазылып алынды. Эксперттик баалоо методу менен **текстти түшүнүү деңгээли жана анын андан ары чыгармачыл кайра түзүлүшү текшерилди, анткени биз иликтөөчү окууга үйрөткөнбүз.** Текстти түшүнүү процессинин мазмуну – тексттин релеванттуу идеяларын жана маанисин аныктоо, студентте жаралган тексттин концептин көзөмөлдөө жана тактоо.

Сапаттык баалоонун параметрлерине кесиптик багытталган тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнү сапаттык баалоо үчүн колдонулуучу критерийлер катары төмөнкү сапаттар киргизилет: аныкталган предикаттардын саны, аларды аныктоонун ылдамдыгы жана текстти бүтүндүктүү оозеки айтып берүү.

Окуунун жана аңдап-туюу процессинин жыйынтык натыйжасы болуп түшүнүү саналат. Түшүнүү текстти окуунун жана аңдап-туюунун

натыйжасы катары сандык (толуктук) жана сапаттык (тереңдик) көрсөткүчтөр менен аныкталышы мүмкүн. Түшүнүүнүн толуктугу түшүнүлгөн маалыматтардын (фактылардын) саны менен, б.а. маалыматтын концентрациясынын деңгээли менен байланышат. Жетишерлик толук түшүнүү деп тексттеги маалыматтын 70-75%ын, анын ичинде бардык негизги ойлорду жана маанилүү деталдарды, б.а. I, II жана III деңгээлдеги предикаттарды түшүнүүнү эсептөө кабыл алынган. Түшүнүүнүн тереңдиги текстте түздөн-түз жазылган нерсени гана эмес, анын подтекстиндеги нерселерди да түшүнүүнү, окулган нерсеге карата өзүнүн жеке мамилесин калыптандырууну да камтыйт [Ахметова].

Түшүнүүнүн деңгээлин аныктоонун натыйжалуу методу болуп студенттердеги маалыматтын концентрацияланыш даражасын аныктоо эсептелет. Маалыматтын концентрацияланыш деңгээлин негизги маалымат (I деңгээлдеги предикаттар) менен иллюстративдүү, кайталанган маалыматтын (I, II деңгээлдердеги предикаттардын) ортосундагы катыш аркылуу аныктоого болот. Бул катыш төмөнкү формула боюнча аныкталат:

$$T_{ko} = \frac{\sum K + \sum A1 + 2 \sum A2}{\sum KB}$$

Мында T_{ko} – маалыматтын концентрацияланыш деңгээли; K – I деңгээлдеги предикаттардын саны; $A1$ – II деңгээлдеги предикаттардын саны; $A2$ – III деңгээлдеги предикаттардын саны; KB – негизги маалыматтын түрлөрүнүн саны.

Маалыматтын концентрациясынын деңгээлин аныктоо максатында эксперименттен кийинки текшерүү үчүн берилген «**Орус жана кыргыз тилдик аң-сезимдериндеги «абийир» нравалык концепти**» деген темадагы текст анализге алынды.

Тексттеги I деңгээлдеги предикаттардын саны – 4, II деңгээлдеги предикаттардын саны – 3, III деңгээлдеги предикаттардын саны – 3. Ар бир туура аныкталган предикат үчүн 5 балл ыйгарылды. Ошентип, маалыматтын концентрациялануу деңгээлин төмөнкүдөй формула боюнча аныктайбыз:

$$T_{ko} = \frac{\sum K + \sum A1 + 2 \sum A2}{\sum KB} = \frac{20+15+15}{4} = 12,5 \text{ балл}$$

Мында маалыматтын түрлөрүнүн саны I деңгээлдеги предикаттардын санына барабар экенин эске алуу маанилүү.

Андан ары көзөмөлдүк жана эксперименталдык тайпалардын студенттеринин бардык жоопторунун орточо арифметикалык маанисин аныктайбыз:

$$\Sigma = \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_k}{n} = \frac{X_i}{n}$$

Мында $X_1, X_2 \dots X_i$ – X тин белгилеринин маанилери

N – байкоолордун саны.

Натыйжада аныкталгандай, эксперименттен кийинки текшерүүдөгү ЭТнын студенттеринин оозеки жоопторунда концентрациянын деңгээли 12,6га барабар (салыштырыңыз: аныктоочу текшерүүдө 5,4 болгон), ЭТнын студенттери негизги маалыматты тексттен алынган мисалдар, макалдар менен жана өздөрүнүн мисалдары менен иллюстрациялашты, ошондуктан ЭТнын көрсөткүчтөрү биз аныктагандан (12,5) да жогору.

КТнын студенттеринин оозеки жоопторундагы маалыматтын концентрациясынын деңгээли 10 баллга барабар болду (салыштырыңыз: аныктоочу текшерүүдө 5,3 болгон), бул ЭТнын студенттеринин оозеки кептериндеги маалыматтын концентрациясынын деңгээлинен 2,6 баллга төмөн. Бул жагдай КТнын студенттеринин жоопторунда сүйлөмдөрдүн жана ар кандай деңгээлдеги предикаттардын аздыгы менен түшүндүрүлөт (1-диаграмма).

1-диаграмма. Кесиптик багытталган окуу жана текстти түшүнүү көндүмдөрүнүн калыптануу динамикасы

ЭТнын студенттеринин оозеки кептеринин сапат коэффициенттеринин көрсөткүчтөрү кесиптик багытталган тексттерди окууга үйрөтүүчү көнүгүүлөрдүн комплексин колдонуунун натыйжалуулугун айкындап турат, бул биздин гипотезабыздын тууралыгын тастыктайт.

Эксперименттен кийинки текшерүү окуунун ылдамдыгынын чоңойгонун, окулган тексттер боюнча айтылган пикирлердин терминологиялык жана грамматикалык шайкештигинин даражасы жогорулаганын, тилдик коррекциянын деңгээли өскөнүн, текстти түшүнүүнүн терендиги жакшырганын аныктады.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУЛАР

Билим берүү системасында окутуунун антропологиялык, субъектилик системасына өтүү жүрүп жатат, ушуга байланыштуу билим берүү процессин гуманизациялоо маселеси көтөрүлүүдө, ал конкреттүү иштерди талап кылат: студенттердин жекече өзгөчөлүктөрүнө ылайыктап окутуунун уюштурулушун кайра түзүү, коммуникативдик компетенцияны калыптандыруу менен байланышкан методикалык принциптерди иштеп чыгуу.

Кесиптик багытталган тексттерди окууга үйрөтүүнүн моделин түзүү үчүн лингводидактикалык илимде өнүгүп жаткан структуралык-системалык, ишмердиктик, компетенттүүлүктүк мамиле маанилүү болуп саналат.

Кесиптик багытталган тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүдө когнитивдүү тилдик маалыматты алуунун, кайра иштетүүнүн, сактоонун жана колдонуунун ыкмалары боюнча тайпалык жана жекече айырмачылыктар бар, алар студенттердин окуу жана текстти түшүнүү көндүмдөрүн калыптандыруу этаптарынын жемиштүүлүгүнө таасир этишет.

Илимий-техникалык ойлордун тез өнүгүүсүнө байланыштуу жогорку окуу жайларда жогорку квалификациялуу адистерди даярдоо дайыма лингводидактикалык технологиялар чөйрөсүндөгү жаңы жетишкендиктерге багытталууга негизделүүгө тийиш. Ошондуктан билим алууда жана андан кийинки кесиптик ишмердикте атамекендик жана чет өлкөлүк адабияттарды окуу аркылуу билимдерди тездик менен толуктап туруу зарыл.

Тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын студенттерин кесиптик багытталган окууга үйрөтүү системасы кесиптик багытталган тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнүн принциптерин иштеп чыгууну талап кылат: проблемалык окутуу принциби; маалыматтык принцип; мотивациялуулук принциби; коммуникативдик принцип; когнитивдүүлүк принциби; визуалдык көрсөтмөлүүлүк принциби; окууга үйрөтүүдөгү жекече мамиле принциби; предмет аралык байланыштарды кеңири колдонуу менен интеграциялык мамиле принциби.

Графтык моделдештирүүнүн, логикалык-схемалык жана маанилик таянычтардын негизинде тексттик маалыматты визуализациялоонун ыкмаларын жана методдорун; көндүмдөрдү калыптандыруунун жана киргизүүнүн этаптуулугун; үч этаптан турган көнүгүүлөрдүн комплексин камтыган кесиптик багытталган тексттерди окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнүн методикасы аз убакыт сарптоо менен орус тилиндеги кесиптик тексттерди сапаттуу окуунун жана түшүнүүнүн жогорку деңгээлин камсыз кылууга тийиш.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги мазмуну жана натыйжалары автордун төмөнкү эмгектеринде чагылдырылган:

1. Касаболотова, Г.А. Природа родного края: методическое пособие для студентов филологического факультета [Текст]/ Д.Д.Арыпбекова, Г.А.Касаболотова. – Бишкек, КТУ, 2002. – 66 с.

2. Касаболотова, Г.А. О фразеологической системе языка. [Текст] / А.О.Кармышаков, Г.А.Касаболотова // Социальные и гуманитарные науки. – Бишкек, 2005. - №3. – С. 213-215.
3. Касаболотова, Г.А. Семантическая характеристика фразеологических анимализмов в русском и кыргызском языках [Текст] / Г.А.Касаболотова // Известия вузов. – Бишкек, 2008.- №1-2. – С. 57-58.
4. Касаболотова, Г.А. Сопоставительная типология как самостоятельное направление [Текст] / Г.А.Касаболотова // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2008.- №3-4. – С. 140-142.
5. Касаболотова, Г.А. Возможности и развитие мультимедиа технологий на уроках русского языка. [Текст] / Б.М.Биймурсаева, У.У.Бейшеналиева, Г.А.Касаболотова, Э.К.Сартпаев // Молодой ученый. – Чита, 2012.- №5 (40). – С.400-402.
6. Касаболотова, Г.А. Русская речь в региональной среде как компонент двуязычия. [Текст] / Г.А.Касаболотова // Международная научно-практическая конференция «Русскоязычное образование – важнейший фактор в научно-культурном развитии Кыргызстана». – Бишкек, 2012. – С.85-88.
7. Касаболотова, Г.А. Русское словосочетание в кыргызской аудитории. [Текст] / Г.А.Касаболотова // Известия вузов. – Бишкек, 2014.- №4. – С. 165-167.
8. Касаболотова, Г.А. Работа над глухостью и звонкостью согласных. [Текст] // Вестник НГУ им. С.Нааматова. – 2015.- №1. – С. 24-25.
9. Касаболотова, Г.А. Профессионально-ориентированное чтение как средство формирования коммуникативной компетенции студентов языковых вузов [Текст] / Г.А.Касаболотова // Вестник НГУ им. С.Нааматова. – Нарын, 2016. - №2,3. – С. 127-128.
10. Касаболотова, Г.А. Профессионально-ориентированное чтение как средство обучения. [Текст] / Г.А.Касаболотова // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2016.- №7. – С.191 -192.
11. Касаболотова, Г.А. Психолингвистические аспекты процесса чтения как вида речевой деятельности. [Текст] / Н.А.Ахметова, Г.А.Касаболотова // <http://e-koncept.ru/2016/16226.htm>. – Концепт. – 2016. - №10 (октябрь). – С. 162-166.
12. Касаболотова, Г.А. Принципы профессионально-ориентированного обучения чтению на русском языке как неродном [Текст] / Н.А.Ахметова, Г.А.Касаболотова // Современные инновации. – 2016. - №10. – С. 31-34.
13. Касаболотова, Г.А. Обучение профессионально-ориентированному чтению на русском языке студентов национальных групп. [Текст] / Г.А.Касаболотова // Молодой ученый. – Казань, 2016.- № 20.2 (124.2). – С.32-34.
14. Касаболотова, Г.А. Основные механизмы чтения на русском языке. [Текст] / Г.А.Касаболотова // Вестник БГУ, Бишкек, 2016.- Выпуск 37. – С.27-28.

Касаболотова Гульзат Асековнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (орус тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүү» деген темадагы диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: кесиптик багытталган окуу, текстти талдоо, түшүнүү, коммуникациялык компетенция, көнүгүүлөр комплекси, тексттерди түшүнүүнүн чен-өлчөмдөрү.

Изилдөөнүн объектиси – тил факультеттеринде бакалавр студенттердин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруунун каражаты катары студенттерди кесиптик багытталган окууга үйрөтүү процесси.

Изилдөөнүн максаты болуп тил факультеттеринин студенттеринин кесиптик багытталган тексттерди окуу жана түшүнүү билгичтиктерин калыптандыруунун методикасын теориялык негиздөө жана практикалык иштеп чыгуу саналат.

Изилдөөнүн усулдары: теориялык усулдар: лингводидактикалык адабияттарды окуп-үйрөнүү жана салыштырма талдоо; эмпирикалык усулдар: байкоо жүргүзүү, эксперимент, чен-өлчөмдүк өлчөө.

Изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы. Бул диссертациялык изилдөөдө:

- жогорку окуу жайдын тил факультеттеринин студенттеринин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу учурунда тил факультеттеринин улуттук тайпаларынын бакалавр студенттеринин орус тилинде окуусунун ролу жана мааниси такталды;
- студенттерди маанилик таянычтарды аныктоого жана предикаттарды табуунун негизинде графтык моделдештирүү методу менен тексттин түрүлгөн логикалык-маанилик структурасын элестетүүгө үйрөтүүгө мүмкүндүк берүүчү кесиптик багытталган окуунун жана текстти түшүнүүнүн когнитивдик билгичтиктери аныкталды жана ар тараптан иликтенди;
- текстти окууга жана түшүнүүгө үйрөтүүнүн үч этаптуу модели иштелип чыкты, чечмеленди жана кесиптик багытталган окууга үйрөтүү процессине интеграцияланды;
- улуттук тайпалардын бакалавр студенттерин орус тилинде кесиптик багытталган окууга үйрөтүү боюнча көнүгүүлөрдүн комплекси иштелип чыкты, бул моделдин негизинде окуу билгичтиктерин калыптандыруунун натыйжалуулугунун шарттары тажрыйба жүзүндө тастыкталды.

Иштин практикалык маанилүүлүгү. Иштелип чыккан материал С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин окуу процессинде колдонулат. Практикалык маанилүүлүк ошондой эле иштин натыйжалары чет тилдерин окутуу практикасында колдонулушу мүмкүн экени, окууга үйрөтүү боюнча гана эмес, сүйлөөгө, жазууга үйрөтүү боюнча да окуу адабияттарын түзүү үчүн материал болуп бере алганы менен да аныкталат. Андан тышкары, изилдөөдө сунушталган текст менен иштөөнүн методикасы студенттердин эне тилиндеги филологиялык тексттер менен иштөөдө колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Касаболотовой Гульзат Асековны на тему: «Обучение профессионально ориентированному чтению на русском языке студентов бакалавров национальных групп языковых факультетов» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - теория и методика преподавания и воспитания (русский язык)

Ключевые слова: профессионально ориентированное чтение, анализ текста, понимание, коммуникативная компетенция, комплекс упражнений, критерии понимания текстов.

Объект исследования - процесс обучения профессионально ориентированному чтению студентов как средство формирования коммуникативной компетенции у студентов бакалавров на языковых факультетах.

Целью исследования является теоретическое обоснование и практическая разработка методики формирования умений чтения и понимания профессионально ориентированных текстов у студентов бакалавров языковых факультетов.

Методы исследования: теоретические методы: изучение и сравнительно-сопоставительный анализ лингводидактической литературы; эмпирические методы: наблюдение, эксперимент, критериальное измерение.

Научная новизна исследования. В данном диссертационном исследовании: уточнены роль и значение чтения на русском языке студентов бакалавров национальных групп языковых факультетов при формировании коммуникативной компетенции студентов языковых факультетов вуза; определены и всесторонне изучены когнитивные умения профессионально ориентированного чтения и понимания текста, позволяющие научить студентов выделять смысловые опоры и представлять свернутую логику - смысловую структуру текста методом графового моделирования на основе нахождения предикатов; разработана, описана и интегрирована в процесс обучения профессионально ориентированному чтению трехэтапная модель обучения чтению и пониманию текстов; разработан комплекс упражнений по обучению профессионально ориентированному чтению на русском языке студентов бакалавров национальных групп, опытно подтверждены условия эффективности формирования умений чтения на основе этой модели.

Практическая значимость. Разработанный материал используется в учебном процессе Нарынского государственного университета им С.Нааматова. Практическая значимость также состоит в том, что его результаты могут найти применение в практике преподавания иностранных языков, могут служить материалом для создания учебной литературы не только по обучению чтению, но и по обучению говорению, письму. Кроме того, методика работы с текстом, предложенная в исследовании, может быть применена при работе с филологическими текстами на родном языке студентов.

SUMMARY

of Kasabolotova Gulzat Asekovna on the thesis subject: *“Professional oriented training in Russian language reading of students-bachelors in the ethnic groups of language departments”* on the academic degree of a candidate of the pedagogical sciences, according to the specialty 13.00.02 - theory and methodology of teaching and upbringing (the Russian language)

Key words: professional oriented reading, text analysis, understanding, communicative competence, set of exercises, criteria of text understanding.

Object of research: - the process of teaching professionally oriented reading to students as a means of formation of communicative competence of students of bachelors in language faculties.

Objectives of research are the following: The aim of the research is theoretical justification and practical development of methods of formation of skills of reading and understanding professional texts from undergraduate students of language faculties.

Research techniques: theoretical methods: study and comparative analysis of the didactic-linguistic literature; empirical methods: observations, experiment, criterion measurements.

Scientific novelty of the research: In this dissertation study: it specifies the role and value of reading in Russian language undergraduate students of national groups of language faculties in the formation of communicative competence of students of linguistic faculties of a University; defined and comprehensively studied the cognitive skills of professionally-oriented reading and understanding the text, which is to teach students how to provide meaningful support and to provide the minimized logical - semantic structure of the text method graph-based simulation of location predicates; designed, described and integrated into the process of teaching professionally oriented reading of the three-phase model of teaching reading and understanding texts; developed a set of exercises for teaching professionally oriented reading in Russian undergraduate students of national groups, experimental conditions confirmed the efficiency of formation of skill of reading on the basis of this model.

Practical value (substance): The developed materials are used in the teaching process of Naryn State university named after S. Naamatov. Its substance is that its results shall be used in foreign language teaching practice, they can be used as materials for development of learning and teaching literature not only for training in reading, but also in training of speaking and writing. The methodology of working with texts, proposed in the research, can be used for the work with the philological texts in the students' mother tongue.

Басууга кол коюлду: 28.03.2017-ж.

Формат 60x84^{1/16}

Офсеттик кагаз

Көлөмү 1,5 б.т.

Тираж 100 нуска.

КБАнын «Билим» Басма борборунда басылды

Бишкек ш., Эркиндик гүлбагы, 25

